

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav etnologie a středoevropských a balkánských studií

Bakalářská práce

Klára Bystroňová

Mezikulturní studie: krása a emoce v romské osadě Klenovec

**Cross-cultural study: beauty and emotions evoked by animals in Roma
community Klenovec**

Praha 2024

Vedoucí práce: Prof. RNDr. Daniel Frynta, Ph.D.

Poděkování

Chtěla bych poděkovat panu profesorovi Fryntovi za jeho trpělivost, ochotu, osobitý přístup a v neposlední řadě za jeho radu, abych na věci pohlížela „prizmatem věčnosti“. Tato rada mi dobře slouží doteď. Dále bych chtěla velice poděkovat Markétě Janovcové za veškerou pomoc s přípravou testovacích setů, analýzou a celkovou realizací práce. Také děkuji doc. Havlíčkovi a doc. Murinovi za zpřístupnění terénu a pomoc při realizaci výzkumu.

Nakonec bych chtěla poděkovat Gabi, Máje a Kláře za to, že jsme to (studium) spolu zvládly. Doufám, že to společně budeme zvládat i nadále.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou/diplomovou práci vypracoval/a samostatně, že jsem řádně citoval/a všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia nebo k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne

.....
Klára Bystroňová

Abstrakt

Zvířata jsou od počátku přítomna u vývoje lidstva a vzbuzují celou škálu reakcí a emocí, včetně krásy, strachu a odporu. Tato bakalářská práce se zabývá mezikulturním srovnáním estetického hodnocení zvířat mezi romskou kulturou a kulturou slovenské majority. Zvířata byla do testového souboru vybrána tak, aby byla kombinací druhů s předpokládanou kulturní významností v romské kultuře a druhů běžně se vyskytujících na Slovensku. Cílem výzkumu je zjistit, zda se tyto dvě kultury liší v hodnocení krásy zvířat, a případné mezietnické rozdíly interpretovat.

Studie kombinuje kvantitativní a kvalitativní přístupy, přičemž využívá antropologické terénní pozorování, sběr kvantitativních dat a jejich analýzu. Výsledky naznačují, že estetické preference jsou formovány univerzálními mechanismy i kulturními narativy. Respondenti hodnotí zvířata značně shodně bez ohledu na kulturní příslušnost, avšak u některých druhů se objevují významné výjimky. Práce propojuje empirická data s kulturní analýzou a přispívá k pochopení role kultury ve vnímání krásy zvířat a k hlubšímu porozumění kulturně podmíněným i univerzálním aspektům estetických preferencí.

Klíčová slova: *Krása, emoce, mezikulturní studie, Romská kultura, lidské preference*

Abstract

Animals have been present throughout human development, evoking a wide range of emotions and reactions, including beauty, fear, and disgust. This bachelor's thesis examines the intercultural comparison of the aesthetic evaluation of animals between Roma culture and the Slovak majority culture. The animal sample was selected to include species with presumed cultural significance in Roma culture and species commonly found in Slovakia. The research aims to determine whether these two cultures differ in their perception of animal beauty and to interpret any intercultural differences.

The study combines quantitative and qualitative approaches, utilizing anthropological field observations, data collection, and statistical analysis. The results suggest that aesthetic preferences are shaped by both universal mechanisms and cultural narratives. Respondents evaluate animals similarly, regardless of their cultural background, although notable exceptions exist for certain species. This thesis connects empirical data with cultural analysis, contributing to the understanding of the role of culture in perceiving animal beauty and to the broader exploration of culturally conditioned and universal aspects of aesthetic preferences.

Keywords: *beauty, emotions, crosscultural study, Roma culture human preferences*

Obsah

1	Úvod.....	8
2	Teoretický úvod	8
2.1.1	Vztah lidí ke zvířatům a emoce s tím spojené	8
2.1.2	Krása	9
2.1.3	Význam krásy u zvířat	10
2.1.4	Mezikulturní studie	11
3	Cíle práce	8
4	Literární rešerše a teoretická východiska:.....	10
4.1	Folklor.....	10
4.2	Rituální nečistota	11
4.3	Kultura každodennosti a vztah k přírodě	12
4.4	Romský jazyk.....	13
5	Romové.....	8
5.1	Vymezení termínu Rom.....	8
5.2	Romové na Slovensku.....	8
5.3	Slovenská majorita.....	9
6	Metodologie	8
6.1	Výběr zvířat a testovací soubory.....	8
6.1.1	Technické parametry obrázkového setu.....	8
6.1.2	Konkrétní zvířata v obrázkovém setu	9
6.2	Terénní část výzkumu	10
6.2.1	Charakteristika respondentů.....	10
6.2.2	Průběh testování.....	10
6.2.3	Průběh kvalitativní části výzkumu: terénní pozorování a rozhovory na lokalitách 11	
6.3	Analýza dat	12
6.3.1	Shoda mezi respondenty	15
6.3.2	Post hoc porovnání jednotlivých zvířat.....	15
6.3.3	Pořadí jednotlivých zvířat	15
6.3.4	Klastrová analýza dat a kognitivní kategorie zvířat.....	16
6.3.5	Mezikulturní shoda v hodnocení krásy zvířat.....	18

6.3.6	Faktory ovlivňujících hodnocení krásy.....	19
6.4	Výsledky kvalitativní části výzkumu.....	20
7	Interpretace výsledků.....	22
7.1	Diskuze	24
8	Závěr	25
9	Reference:	26

1 Úvod

Tato bakalářská práce se zabývá zkoumáním mezikulturních rozdílů ve vnímání krásy u zvířat mezi dvěma odlišnými kulturními skupinami na Slovensku: příslušníky romské kultury a zástupci slovenské majority. Konceptuálně vychází z předchozích studií, které se zaměřovaly na mezikulturní srovnání různých emocí spojených se zvířaty, jako jsou strach či odpor (Frynta et al., 2014). Cílem této práce je zjistit, zda existují signifikantní rozdíly v hodnocení krásy předem vybraných druhů zvířat mezi těmito dvěma skupinami. Následně navrhnout možná vysvětlení těchto rozdílů pomocí domnělého kulturního významu daných zvířat pro zkoumané skupiny.

Většina předchozích studií zabývajících se antropologií a psychologií a dalšími kognitivními vědami byla většinou prováděna na zástupcích středoevropské majority nazývané zkratkou WEIRD, případně CWEIRD (Heinrich, 2024). Tento přístup ovšem zapomíná na celé spektrum dalších kultur, které je pro pochopení člověka potřeba zkoumat (Heinrich et al., 2010). Kultury odlišné od středoevropské majority lze najít po celém světě, ovšem respondenti reprezentující romskou kulturu žijí v relativně kulturně oddělených komunitách již třeba na Slovensku. Zacílení výzkumu konkrétně na romskou a slovenskou kulturu bylo tedy z pragmatických důvodů.

Krása byla zvolena jako vhodný parametr v hodnocení zvířat z důvodu své mezikulturní srozumitelnosti při testování obrázkovou metodou. Předchozí výzkumy ukazují, že estetické preference jsou mezikulturně relativně stabilní a opakovaně ověřitelné, na rozdíl od složitějších emocí, jako je například odpor (Frynta et al., 2011, 2014). Tato práce se proto zaměřuje na studium krásy jako reprezentativního ukazatele pozitivního emocionálního vztahu k daným druhům zvířat, přičemž se zohledňují i potenciální rozdíly v postojích ovlivněných kulturními faktory. Otázka na krásu zvířat je emická a do terénu ji přináším já a tím ho i strukturuji. Kategorie, s kterými operuji, jsou moje a ne nativní.

Výzkumná otázka se zaměřuje na identifikaci míry shody a specifických rozdílů ve vnímání krásy u zvířat mezi romskou a slovenskou populací. V této souvislosti budou zkoumány dvě odlišné skupiny: skupina z romských osad a druhá skupina zástupců slovenské majority. Skupiny jsou vymezeny technicky, přičemž není cílem této práce řešit otázku etnicity či kulturní identity, ale spíše operativně vyhodnotit potenciální kulturní vlivy.

Metodologicky je práce rozdělena na tři hlavní části. První část se věnuje přípravě materiálů – obrázkových setů zvířat. Tato část zahrnuje literární rešerši, výběr reprezentativních druhů zvířat a formu testování. Druhá část popisuje kvantitativní a kvalitativní průběh výzkumu na Slovensku. Třetí část se zaměřuje na analýzu získaných dat. V diskuzi se pokusím interpretovat výsledky analýzy kvantitativních

dat za užití výsledků kvalitativního výzkumu a oddiskutovat jednotlivé rozdíly mezi respondenty. Současně je pak mou snahou výsledky propojit s odbornou literaturou.

Za předpokladu návaznosti respondentů na romskou kulturu je možné předpokládat, že by se v mezikulturním srovnání jejich estetické preference měly vlivem kultur lišit. Pokud se v některých případech shodují, tak je tento výsledek třeba považovat za netriviální, jelikož se jedná o dvě rozdílné kultury. Tato práce má za cíl přispět k pochopení toho, jak kulturní vzorce ovlivňují lidské vnímání zvířat, což má význam nejen pro kulturní antropologii, ale i pro ochranu přírody a vzdělávání.

2 Teoretický úvod

Práce teoreticky navazuje na předchozí studie zaměřující se na vnímání zvířat, a to nejen z hlediska krásy, ale také emocí, jako je strach a odpor¹ (Frynta et al., 2010, 2014, 2019; Janovcová et al., 2019). Při návrhu výzkumu jsem využila přístupy a metodiky obvyklé v těchto studiích, zejména zaměření se na druhy zvířat, které jsou pro danou kulturu signifikantní. Z důvodu omezené kapacity respondentů byla nutná tvorba reprezentativního výběru zvířat. Zvolený způsob testování, sběru dat a následná statistická analýza vycházejí z metodologie používané v mezikulturních studiích (Frynta et al., 2014, 2019, 2023).

V následujících odstavcích se pokusím vysvětlit důležité pojmy, se kterými budu dále pracovat. Pojmy se vztahují k celkovému vztahu lidí ke zvířatům, k emocím, které s nimi mají lidé spojené a hlavně k termínu krásy, který je pro potřeby této práce důležité přesně vymezit.

2.1.1 Vztah lidí ke zvířatům a emoce s tím spojené

Zvířata jsou nedílnou součástí lidské historie a kultury už od jejího počátku a člověk vykazuje vrozenou potřebu vztahovat se k nim (Wilson, 1984). Tento vztah měl pravděpodobně od začátku zásadní vliv na formování lidské kultury (Landová et al., 2014). Z pohledu evoluční psychologie je lidský mozek přizpůsobený k tomu, aby dokázal efektivně reagovat na podněty související se zvířaty (Barkow et al., 1992). Výzkumy ukazují, že lidé vykazují specifickou citlivost vůči zvířecím podnětům, přičemž nebezpečná zvířata jsou identifikována rychleji než jiné vizuální podněty, které nejsou vnímané jako hroživé (Lipp et al., 2004). Tato schopnost preferenčně reagovat na potenciální hrozby je považována za evoluční adaptaci, která umožňovala našim předkům rychle reagovat na nebezpečné druhy a tím zvyšovala jejich šance na přežití.

Lidé univerzálně rozpoznávají alespoň sedm základních emocí: vztek, strach, odpor, překvapení, opovržení, smutek a radost (Ekman, 1992). Strach i odpor byly široce zkoumány a výzkumy ukázaly, že tyto emoce vůči zvířatům jsou napříč kulturami univerzální (Frynta et al., 2011). Lidé napříč různými kulturami hodnotí některá zvířata jako „strašidelná“ nebo „odporná“, a to bez ohledu na svůj kulturní kontext či možnost přímého setkání s těmito druhy. Naopak vnímání krásy, a především otázka, zda jsou zvířata vnímána jako krásná napříč kulturami, je stále ještě málo prozkoumaná oblast

Lidé mají přirozenou potřebu kategorizovat zvířata (Pothos & Chater, 2002). V různých kulturách existují určité podobnosti v tom, jak tyto kultury rozlišují a kategorizují zvířata, což naznačuje

¹ Odpor v tomto kontextu znamená znechucení

univerzálnost v lidském vnímání. Lidé běžně v rámci jednotlivých kultur vytváří kolem 500 druhů nebo kategorií zvířat, které jsou schopni rozlišovat (Berlin, 1992). Z toho vyplývá, že běžný člověk většinu druhů obratlovců nevnímá a do jeho schopnosti rozpoznávání spadá jen omezený počet zvířat. Tento proces kategorizace se může lišit na základě kulturního kontextu. Tato schopnost rozeznávat a kategorizovat zvířata ovlivňuje nejen estetické preference, ale i vztahy, které ke zvířatům lidé mají (Landová et al., 2018). Zároveň z výzkumů vyplývá, že mezi kulturami existuje určitá shoda v této kategorizaci zvířat (Berlin, 1992).

2.1.2 Krása

Obecně se tvrdí, že vnímání krásy vychází z univerzálních kognitivních mechanismů, které existují napříč kulturami. Tyto mechanismy vycházejí ze základních funkčních vlastností nervového systému (Redies, 2007). Současně je ale vnímání krásy výrazně ovlivněno kulturním kontextem a interpretace a význam různých prvků se mohou výrazně lišit v závislosti na kulturním pozadí (Redies, 2015). Pro potřeby této práce je termín „krása“ chápán jako pozitivní hodnocení viděného, který je spojený s pocitem příjemnosti (Skov & Nadal, 2021). Zároveň otázkou na krásu zvířat do terénu přináším emický termín a jsem si vědoma toho, že respondenti mohou tyto kategorie vnímat jinak.

Vnímání krásy je univerzální schopnost, která se objevuje napříč různými kulturami, a tím pádem představuje vhodný nástroj pro zkoumání pozitivních emocí, jako je radost (Ekman, 1992). Studie zaměřené na estetické preference naznačují, že lidé mají tendenci vnímat krásu podobně bez ohledu na kulturní rozdíly (Frynta et al., 2011). To z krásy činí mezikulturně relevantní koncept, obzvláště patrný ve výzkumech zaměřených na krásu zvířat. Jak uvádí Landová et al. (2014), spojení krásy s emocí radosti je logické, protože pozitivní vnímání krásy přináší kladný emoční náboj. Zároveň krása nabízí relativně stabilní objekt výzkumu, protože je méně závislá na etnických a kulturních vlivech, což jí dává univerzální charakter. Právě díky této relativní nezávislosti na etnických vlivech je krása považována za vhodný objekt zkoumání.

Existuje rozdíl mezi krásou a postoji („attitudes“) vůči zvířatům. Emoce asociované se zvířetem jsou ovlivněny právě těmito postoji. Postoje vůči zvířatům závisí na mnoha faktorech, jako jsou věk, pohlaví, vzdělání či prostředí, ve kterém jedinec žije. Mezikulturní rozdíly v těchto postojích mohou být způsobeny historickými, náboženskými a kulturními vlivy nebo reprezentacemi zvířat v kultuře (Serpell, 2004). Rozdíl mezi těmito koncepty popisuje Landová et al.: „Atraktivita a postoj popisují určité vlastnosti či stavy, které jsou ovlivněny mnoha proměnnými hodnotami a mohou se tak lišit mezi různými lidmi či skupinami lidí. Pojem 'krásy' pak označuje jeden z faktorů, které atraktivitu či postoj k příslušnému objektu ovlivňují a jako takový je určen percepčními a kognitivními procesy“ (2014, s. 41).

Příkladem může být hodnocení krásy psa. Pokud byl respondent v minulosti psem pokousán, bude mít negativní postoj k psovi a hodnotit ho negativně, i kdyby objektivně psa vnímal jako krásného. Tento názor je tedy ovlivněn individuální zkušeností respondenta.

Pojmy často spojované s krásou jsou estetická hodnota a atraktivita, přičemž ale každý z nich nese odlišené významové odstíny. Estetika by se dala popsat jako schopnost člověka za použití emocí objekt hodnotit a to i z pohledu krásy. „ Krása je estetickou hodnotou, která je vnímaná ve všech kulturách a dobách, v nichž je zpravidla preferovaná a oblíbená, pozitivně ovlivňující lidské vnímání a stav mysli. Jinými slovy je to to nejlepší, nejpřitažlivější nebo nejspokojivější, co si lze představit” (Landová et al., 2014).

Celkově jsou atraktivita či postoj odrazem celé škály faktorů a stavů, a proto se mohou lišit nejen mezi jednotlivci, ale i skupinami lidí (Landová et al., 2014). Navzdory kulturním rozdílům výzkumy ukazují velkou shodu v tom, která zvířata lidé hodnotí jako krásná, což naznačuje existenci univerzálních estetických vzorců. Tento jev naznačuje, že v lidském vnímání krásy existují vzorce či preference, které se projevují napříč rozličnými kulturními a sociálními kontexty. Lze tedy předpokládat, že existují sdílené principy pro posuzování krásy zvířat (Frynta et al., 2011).

2.1.3 Význam krásy u zvířat

Pozitivní i negativní emoce, které zvířata vzbuzují, mohou zásadně ovlivnit přístup k jejich ochraně (Frynta et al., 2019) a tím i jejich přežití (Frynta et al., 2009). Výzkumy zaměřené na zvířata chovaná v zoologických zahradách ukázaly, že větší množství prostředků bývá investováno do zvířat hodnocených jako atraktivnější. Estetická hodnota se tak stává jedním z důležitých faktorů, které doplňují ekologická kritéria při rozhodování o tom, která zvířata budou prioritně chována a chráněna v zoologických zahradách (Frynta et al., 2013). Téma krásy je proto relevantní i v praktickém kontextu ochrany zvířat (Marešová & Frynta, 2008).

Výzkum estetických preferencí u zvířat má přímé dopady na ochranu ohrožených druhů a může být užitečný při rozhodování o alokaci prostředků na jejich záchranu. Porozumění rozdílům ve vnímání krásy mezi kulturami navíc nabízí možnost zjistit, do jaké míry je estetická preference univerzálním fenoménem a jak ji ovlivňují kulturní vlivy.

Obecný význam zkoumání rozdílů ve vnímání krásy spočívá ve snaze poodhalit, zda a jak velký vliv má kultura na estetické preference. Zároveň pomáhá objasnit, zda jsou tyto preference sdíleny napříč kulturami, nebo se jedná o kulturně podmíněné rozdíly.

2.1.4 Mezikulturní studie

Mezikulturní studie je přístup, který se zaměřuje na porovnání kulturních rozdílů a podobností mezi společnostmi. Tento přístup zkoumá, zda a jak kulturní kontext formuje lidské vnímání, včetně estetických preferencí. V antropologii jsou mezikulturní studie zásadní pro pochopení, zda určité estetické preference nebo emocionální reakce mají univerzální charakter, nebo zda jsou spíše ovlivněny specifickým kulturním kontextem (Davies, 2018; Nisbett, 2003). Cílem mezikulturní studie je zjistit, zda existují statisticky významné rozdíly případně najít možné univerzální vzorce v lidských estetických preferencích.

Výzkumy naznačují, že i přes kulturní odlišnosti existují univerzální podvědomé vzorce kategorizace a klasifikace zvířat, které jsou však doplněny o významné kulturní rozdíly v hodnocení a vnímání (Frynta et al., 2011, 2019; Rádlová et al., 2018). Přestože lokální kultura může mít vliv na vnímání a hodnocení krásy, lze na základě evoluční psychologie předpokládat, že ve většině případů se hodnocení krásy u zvířat bude mezikulturně shodovat (Barkow et al., 1992). Zároveň většina zjištění vychází z výzkumů realizovaných na respondentech populace reprezentujících tzv. WEIRD (Western, educated, industrialized, rich, and democratic) kulturu, kteří se v hodnocení zvířat a estetických preferencích názorově shodují (Staňková et al., 2021). Pokud mají být výsledky takových studií generalizovatelné, je potřeba zkoumat i zástupce jiných kultur než střeoevropské majority (Henrich, 2023).

3 Cíle práce

Mezikulturní studie byly již dříve prováděny, ale častěji bylo jejich hlavní zaměření na strach a odpor a hodnocení krásy tak není ve výzkumech zastoupeno v dostatečné míře. Zároveň je většina výzkumů prováděná na zástupcích středoevropské majority, neboli na zástupcích skupiny WEIRD (Henrich, 2024). Není tedy jasné, zda se v případě krásy jedná o univerzální vnímání napříč kulturami a jaké faktory mohou mít na toto vnímání vliv. Zároveň estetické preference bývají kroskulturně dost podobné (Frynta et al., 2011) a z existujících studií se ukazuje, že krása je snadno pochopitelný termín, který lze snadno replikovat. Tím se liší od odporu, který je složitější na vysvětlení a při jeho zkoumání je větší šance, že do výsledků budou promítnuty další faktory (Landová et al., 2014). Toto ukazují například studie srovnávající vnímání krásy u zvířat mezi Čechy, Papuánci a Somálci. Ty ukazují, že všechny kultury mají sdílené představy o tom, která zvířata jsou krásná (Frynta et al., 2011). Limitací těchto výzkumů je, že nebyly prováděny na celkových vzorcích místních zvířat, ale pouze na specifických kategoriích zvířat, jako jsou hadi a papoušci (Frynta et al., 2010, 2011, 2014). Studie dělaná na setu zvířat, který svým výběrem zastupuje důležitá a častá zvířata, tak usiluje o doplnění těchto předchozích studií.

Romové jsou nejpočetnější menšinou u nás i na Slovensku (European Union Agency for Fundamental Rights, 2023). Zároveň jsou v mnoha případech značně vyčleněni ze společnosti. Tak je tomu i v oblastech Klenovce, Černého Balogu a Rimavské Soboty, kde je místní komunita Romů segregovaná a oddělená od majoritní společnosti a tudíž se dá předpokládat, že jsou do jisté míry odděleni i kulturně. Právě z těchto důvodů je zajímavé zkoumat, zda se tyto sousedící, ale zároveň relativně oddělené kultury budou v hodnocení krásy u zvířat shodovat, či ne.

Cílem této práce je na základě literární rešerše najít druhy zvířat, které by mohly být signifikantní v romské kultuře. Z těchto zvířat a zvířat, která jsou na Slovensku běžná (a respondenti se s nimi pravděpodobně setkali naživo) bude vytvořen obrázkový set zvířat, který bude vhodný k testování v lokalitách. Na Slovensku bude získáno co nejvíce romských a neromských respondentů, kteří budou řadit set zvířat podle krásy. Během terénního pozorování a polostrukturovaných rozhovorů bude získáno co nejvíce informací o vztahu respondentů ke zvířatům a jakékoliv další informace týkající se zvířat v dané lokalitě. Nakonec bude provedena analýza získaných dat s cílem zjistit, zda se vnímání krásy zvířat liší mezi zástupci romské kultury a slovenské majority a jaké další faktory hrají roli v rozdílném vnímání krásy. Případné nesoulady v hodnocení zvířat budou vysvětleny a oddiskutovány. Některé nesoulady bude možné apriorně předpokládat na základě domnělých kulturních významů vycházejících z prostudované

literatury. Ostatní nesoulady se pokusím ex post objasnit také pomocí literatury, ale budu i vycházet z terénní části výzkumu, tedy z výpovědí respondentů a z pozorování kultury každodennosti.

Cílem práce je tedy provést empirickou mezikulturní studii, která umožní srovnání vnímání krásy u zvířat mezi kulturami a ověřit hypotézu, zda existuje mezietnická či meziskupinová shoda ve vnímání krásy napříč příslušníky romské komunity a slovenské většinové populace.

Hlavní cíle práce je možné shrnout do čtyř bodů:

- Určit potenciálně důležitá zvířata v romské kultuře a vytvořit vhodný obrázkový set pro testování
- Otestovat obrázkové sety na krásu zvířat v romských a neromských komunitách na Slovensku
- Provést terénní pozorování lokalit a vést polostrukturované rozhovory na téma vztahu ke zvířatům
- Provést analýzu dat a výsledky se pokusit interpretovat

4 Literární rešerše a teoretická východiska:

Do setu bylo nutné dát zvířata, která by na základě literární analýzy mohla potenciálně mít význam pro romskou kulturu. Proto přípravě výběrových setů obrázků zvířat předcházela důkladná analýza pramenů, které jsem vyhodnotila za relevantní a které by mi mohly pomoci vybrat ta zvířata, která budou obyvatelům romské osady známá a poneseou nějaký význam. Pokusila jsem se najít zdroje, které by popisovaly vztah přímý i nepřímý Romů k zvířatům.

U vybraných druhů zvířat s domnělým významem v romské kultuře by se dalo předpokládat, že budou v setech řazena jinak, než neromskou většinou. Jako potenciálně významná byla zařazena ta zvířata, která se vyskytovala v literatuře relativně často, což jsem vyhodnotila na základě frekvenční tabulky všech zvířat zmiňovaných ve zkoumané literatuře a to na základě předpokladu, že relativní četnost odráží kulturní signifikanci. Dále bylo důležité, zda byla zvířata zmiňována v citově zabarveném kontextu a to ať už v pozitivním, či negativním. Toto se týkalo hlavně analýzy folklorních textů, jako jsou pohádky (paramisa), písničky či jiná vyprávění. Tyto informace jsem poté zohlednila hlavně při interpretaci výsledků. Výběr zvířat do testovacího setu je klíčový pro získání výsledků, které jsou kulturně relevantní a srovnatelné mezi skupinami. Tyto narativy poskytují důležitý vhled do kulturní percepce zvířat a jejich role v symbolice romské kultury.

4.1 Folklor

Folklor hraje důležitou roli v udržování a vyjadřování kulturní identity (Salo, 1977) a odráží postoje obsažené v kultuře. Zpětné ovlivnění folklorem může být vědomé i nevědomé a zároveň se jedná o oboustranný přenos. Proto jsem do rešerše zahrнула i zdroje, které by se mohly zdát nerelevantní a zastaralé. Zvířata vyskytující se ve folklorních textech mohou být zmíněna v citově zabarveném kontextu, což naznačuje pozitivní či negativní asociace. Zároveň je důležité do výběru zahrnout i zvířata na základě jejich četnosti, která odkazuje na jejich signifikanci v kultuře bez ohledu na to, zda se jedná o pozitivně či negativně asociovaná zvířata. Zvířata je tedy třeba zahrnout do výběru z důvodu, že mohou mít domnělý význam, i když není z literatury patrné jaký. Celkově tedy předpokládám, že se tyto faktory mohou projevit při řazení jednotlivých zvířat, aniž by se muselo jednat o dnes živý a aktuální folklor, jelikož vztah ke zvířatům může být v kultuře i přenesený a nemusí se jednat o kontemporární folklorní texty. Zvířata jsou vybírána z etnografických a autobiografických textů, pohádek, povídek, sborníků písní a dalších folklorních textů.

Romské pohádky jsou z většiny šířené ústně, existuje však několik vydaných sbírek pohádek, ze kterých jsem mohla vycházet. Asi mezi nejznámější patří *Romské pohádky* od Mileny Hübschmannové

(Hübschmannová, 1999). Dále jsou zvířata zmíněna v knihách *Romské pohádky = Romane paramisa* od Eleny Lackové (Lacková, 1999). *Ráj na zemi: romské pohádky* od Gejzy Demetera (Demeter, 2011) jsou novější sbírkou pohádek a nejedná se o tradiční sbírku romských pohádek, ale o sbírku pohádek, které Demeter slýchával od svého dědečka ze Slovenska (Demeter, 2011). Z těchto zdrojů jsem vytvořila frekvenční tabulku se zvířaty, která zde byla zmiňována (viz příloha). Mezi nejčastěji zmiňovaná zvířata patřila domácí zvířata, ale i žába, ropucha a had. V literatuře byla zvířata někdy rozlišovaná podle barvy (nap. černý a bílý pes), což poukazuje nejen na důležitost konkrétního druhu zvířete, ale i na zbarvení.

4.2 Rituální nečistota

Rituální nečistota je rozdělujícím faktorem Romů na rituálně ne / čisté. Nejedná se o nečistotu v hygienickém slova smyslu, ale o něco fiktivního, co rituálně znečišťuje svého nositele. Ve své knize *Romové - konec (ne)jednoho mýtu* popisuje Jakoubek rituální nečistotu jako “existenci určité nehmotné, magicky pojímané iracionální kvality, která svou přítomností rituálně (tedy nikoliv v našem obvyklém smyslu hygieny) znečišťuje svého nositele. Tímto nositelem může být věc, zvíře anebo člověk” (Jakoubek, 2004, str. 50). Na základě rituální nečistoty se Romové rozdělují na dvě skupiny *degeše* (nečisté) a *žuža* (čisté) Romy (Jakoubek, 2004). “Žuže” Romové nekonzumují psí ani koňské maso, naopak “*dubki, degeša*” Romové konzumují koňské maso a Romům, kteří konzumují maso psí se říká “*rikoňara*” (Horváthová, 2002).

Mezi rituálně nečistá zvířata patří psi, hadi, žáby a slimáci. Člověk se může stát rituálně nečistým při styku s nečistými zvířaty, včetně jejich požívání (Jakoubek a Poduška, 2003; Jakoubek 2004): „Přestože způsobů, jak se rituálně znečistit je mnoho, tím nejhlavnějším a nejtradičnějším je požívání rituálně nečistého jídla, tedy zejména nečistých zvířat, jako jsou již zmínění psi, žáby, hlemýždi, ale i koně. Z těchto zvířat je pak dnes nejčastěji konzumován pes, a proto jsou v současnosti degeši označování též jako pojídači psů, psožrouti” (Jakoubek, 2004, str.51). Existenci rituální nečistoty jakožto stále aktuálního faktoru přítomného v romské kultuře dokládá ve své knize i Lacková (2010).

Koncept rituální ne / čistoty úpravy a konzumace jídla vychází ještě ze země původu Romů, tedy z a je silně propojen s lidovou vírou Romů (Horváthová, 2002). Rituální nečistota některých zvířat může ovlivňovat jejich hodnocení, a to jak na vědomé, tak nevědomé úrovni. Z tohoto důvodu byla rituálně nečistá zvířata zahrnuta do testovacího souboru a tento faktor může pomoci s interpretací výsledků.

3.1.3. Magické myšlení spojené s těhotenstvím a porodem

Tematika zvířat se objevuje i v mýtech a folkloru, který se vztahuje k těhotenství a porodu. Jedná se především o různé pověry, které ženám zakazují jíst maso určitých zvířat, jinak je riziko, že bude

poškozeno zdraví dítěte. Publikace také popisují případy, kdy se ženy dle těchto tradic nesmějí na určitá zvířata nejen konzumovat, ale i se na ně dívat (Trávníčková, 2015). Mezi odpudivé tvory, na které se těhotná žena nesmí dívat, patří slimáci, žáby (například ropucha), hadi a myši (Klimková, 2016; Turkovičová, 2017). Také je pro nenarozené dítě považováno za nebezpečné, pokud se žena dostane do kontaktu se zvířaty s chlupy, jako jsou kočky a psi (Klimková, 2016).

Součástí magického myšlení je i strach ze tmy, noci, z duchů a z hadů (Jakoubek a Poduška, 2003). Strach z uhranutí je dalším projevem magického myšlení a člověk může být uhranut pohledem z očí do očí. Uhranout lze nejen člověka, ale i zvíře a rostlinu. Uhranuté může být například prase, které je poté možno sníst (Jakoubek a Poduška, 2003). Uhranutí je možné léčit uhlíkovou vodou (Jakoubek a Poduška, 2003) a vzhazováním uhlíků do vody lze zjistit, kdo je uhranut. Tato voda je potom vylita na psa (Horváthová, 1964).

4.3 Kultura každodennosti a vztah k přírodě

Základním předpokladem mé práce je, že tato zvířata, která lze najít ve folklorních textech, budou uchována v duševní kultuře a kultuře každodennosti, a to i přesto, že folklorní texty nebudou již aktivní složkou všedního života obyvatel romské osady. Zde budu vycházet hlavně z autobiografické publikace *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou* (Lacková, 2010) a již zmíněných antropologických studií od Jakoubka et al. Z těchto studií budu čerpat při formování základní představy o zvířatech, které pravděpodobně budou figurovat ve všedním životě obyvatel osad. Proto jsem zvolila jak autobiografické publikace, tak antropologické studie romských osad na Slovensku.

Při výběru zvířat s možnou kulturní signifikancí jsem vycházela z knih *Romské osady v kulturologické perspektivě* (Jakoubek a Poduška, 2003) a *Romové: kulturologické etudy* (Jakoubek a Hirt, 2004), *Romové: konec (ne)jednoho mýtu* (Jakoubek, 2004) *Rómske osady na východnom Slovensku z hľadiska terénneho antropologického výskumu: zborník vybraných výsledkov projektu Monitoring situácie rómskych osád na Slovensku 1999-2005* (Jakoubek a Hirt, 2008), *Čas Cikánů* (Stewart a Prudká, 2005), *Historickoo-etnografický náčrt romské osady u obce Chiminianské Jakubovany* (Jakoubková, 2005) a *Kultura romských osad* (Jakoubek, 2006). V těchto publikacích jsou zmiňována zvířata, která jsou každodenním přítomna v životě obyvatel romských vesnic, a proto mohu hypotetizovat jejich důležitost. Z těchto zvířat byla vybrána ta, která byla zmiňovaná častěji a to kvůli omezenému množství zvířat v setu (32).

Ve své autobiografické knize *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou* (Lacková, 2010) popisuje Lacková dětství v romské osadě na Slovensku v oblasti Šariš. V knize Lacková velmi často zmiňuje psy v

různém kontextu, zmiňuje také velkého bílého psa (pravděpodobně podobné slovenskému čuvači, který byl zařazen do obrázkového setu). Také zmiňuje, že se na vesnicích mezi Romy handlovalo s prasaty. Další zvířata, která se v knize vyskytují, jsou například žába, had, slimák, pijavka, kráva, rak, kůň, husa, či jezevec (Lacková, 2010).

Vztah Romů k přírodě dobře popisuje Pelikán ve své práci *Romové a příroda: obraz a realita* (Pelikán, 2017). Koně jsou v literatuře zmiňováni často, neboť jsou důležitou součástí kočovného života Romů a obchodu. Jeden ze způsobů obživy olašských Romů byl i obchod s koňmi (Jakoubek & Poduška, 2003).

4.4 Romský jazyk

Romové bývají bilingvní, mluví tedy jak slovensky, tak i romsky. Mezi sebou však používají hlavně romštinu (Jakoubková a Jakoubek, 2005). Avšak jak poukazuje Jakoubek, neexistuje jednotný romský jazyk. Obzvláště Olaši a Sintové mají specifickou romštinu (Jakoubek, 2004). Celkově je ale možné předpokládat, že romština může odrážet některé kognitivní kategorie, i když nemusí odpovídat pojmenováním.

Ve své analýze potenciálně významných zvířat jsem se pokusila zohlednit i lingvistické stanovisko. Při hledání případně významných propojení mezi názvy pro zvířata a citově zabarveným slovem jsem používala hlavně „*Romsko-český a česko-romský kapesní slovník*“ (Hübschmannová, 2001). Ve kterém jsem nacházela spojitosti mezi názvy zvířat a pejorativními výrazy. Například „džungalo“ je v romštině slovo jak pro hada, tak pro ďábla. Had se jinak v romštině řekne „*sap*“, což je nápadně podobné slovu „*sapaci*“ které znamená žába. Tato podobnost by mohla odkazovat na podobnou kategorizaci těchto dvou zvířat (Berlin, 1992).

Romština je mezi Romy na Slovensku stále aktivně používaným jazykem.

5 Romové

5.1 Vymezení termínu Rom

V této práci je termín "Rom" používán jako technický termín, stanovený pro účely výzkumu. Cílem výzkumu nebylo explicitně se dotazovat respondentů na jejich etnickou příslušnost, protože otázka identity obyvatel vesnice je komplexní a její vyjasnění by vyžadovalo podrobnější kontext. Z tohoto důvodu součástí výzkumu nebyly otázky na sebepojetí jednotlivců, které by mohly být v některých případech považovány za nevhodné.

Pro účely tohoto výzkumu budu tedy používat termín "Rom". Za ně budou považovány osoby z romských komunit žijící v romských osadách, sídlištích nebo jiných podobných sídelních formách, které vykazují kulturní návaznost na romskou kulturu. Výběr tohoto termínu je podložen kulturními vazbami, které se v daných komunitách vyskytují, přičemž se zde dá předpokládat návaznost na romské kořeny. Zároveň se jedná o označení, kterým aktéry nazývá prostředí (ať už škola, obec, místní obyvatelé) a místní nomenklatura se nemusí shodovat s vlastní identifikací jednotlivých respondentů.

Cílem této práce však není vymezovat etnicitu respondentů a problematika užívání termínu "Rom" vs. "Cikán" byla již diskutována například v práci Jakoubka (2008). V této práci přesto volím termín "Romové", neboť tento termín lépe odráží současný akademický a politický konsensus (Červenka, 2015). Použití tohoto termínu umožňuje analyzovat kulturní vazby, aniž by se zaváděla jednostranná interpretace identity respondentů. Výběr terminologie není pouze otázkou politické korektnosti, ale i přesnosti a praktického užití, přičemž volba termínu "Rom" respektuje současné normy a pomáhá předcházet případným nedorozuměním.

5.2 Romové na Slovensku

Na Slovensku jsou Romové příslušníky tří subetnických skupin. První z nich jsou olašští Romové (vlachike Roma), kteří na Slovensko přišli v 19. Století z Rumunska a do zákazu v roce 1959 žili kočovným životem. Tato skupina Romů se liší od zbývajících dvou, kterým se souhrnně říká Rumungri a lze je rozdělit na slovenské a maďarské Romy (Marek Jakoubek & Ondřej Poduška, 2003). V této práci jsem čerpala z materiálů, které často nespécifikovaly, o jakou subetnickou skupinu se jedná, nicméně jsem se soustředila na literaturu pokrývající střední Evropu a tedy je možné hypotetizovat relevanci.

5.3 Slovenská majorita

Druhou skupinou respondentů byli neromští příslušníci slovenské majority. V této práci používám souhrnný termín „Slováci“, který slouží k technickému vymezení druhé skupiny respondentů. Je tedy používán pro potřeby studie a pro rozlišení mezi romskou komunitou a většinovou populací Slovenska a nevypovídá tak o národní příslušnosti Romů.

6 Metodologie

Tato kapitola popisuje výzkumné metody použité k analýze percepce krásy zvířat mezi Romy a slovenskou majoritní populací. Cílem metodologie je zajistit, aby výsledky reflektovaly specifické kulturní kontexty obou skupin a zároveň umožnily jejich vzájemné srovnání. Pro dosažení co největší vypovídací hodnoty kombinují kvantitativní i kvalitativní metody.

V kvantitativní části výzkumu vycházím z předešlých studií Frynty a jeho kolegů (Frynta et al., 2010, 2011, 2013, 2019), které poskytují základ pro výběr zvířat do testovacího setu i pro způsoby sběru kvantitativních dat. Kvalitativní část zahrnuje antropologická pozorování a polostrukturované rozhovory prováděné v lokalitách Černý Balog, Klenovec a Rimavská Sobota. Rozhovory jsou spíše kratší a spontánního rázu, mají za cíl doplnit informace získané z kvantitativního výzkumu a nebyly nahrávány. Výsledky kvantitativní analýzy jsou doplněny kontextem získaným jak z terénního výzkumu, tak z odborné literatury. Tento kombinovaný přístup umožňuje propojit empirická data s kulturní analýzou, což je klíčové pro zodpovězení výzkumné otázky.

Při posuzování výsledků mezikulturní studie je důležité zohlednit rozdíly mezi jednotlivci, které by mohly ovlivnit výsledek studie a nejsou způsobeny mezi kulturními rozdíly, ale například osobností, individuální zkušeností a dalšími faktory. Je proto potřeba provádět srovnání na relativně velkém počtu respondentů. Důležité také je rozlišit, co jsou závěry, které lze odvodit z výsledků studie a kdy se již jedná o přílišné zobecňování (Allik et al., 2023).

6.1 Výběr zvířat a testovací soubory

Pro výběr zvířat do testovacího setu byla klíčová analýza odborné literatury, folkloru a kulturních reprezentací každodennosti. Tento přístup zajišťuje, že zvolená zvířata odrážejí specifické kulturní a ekologické kontexty.

6.1.1 Technické parametry obrázkového setu

Celkový počet zvířat zmíněný v prostudované literatuře zahrnoval na 45 druhů zvířat. Počet zvířat, která je možno zahrnout do testovacího souboru musí být dostatečně velký, aby byl reprezentativní, a zároveň je třeba zohlednit schopnost respondentů soustředit se. Počet zvířat bylo třeba redukovat na základě dvou kritérií: důležitost v kultuře a distinktivnost. Při určování distinktivnosti zvířat jsem brala v potaz jejich velikost, nápadnost a zda se podobají jiným zvířatům, či vytvářejí, co se týče vzhledu, svojí vlastní kategorii. Tato klasifikace tedy není utilitární, daná zvířata v kultuře pravděpodobně

nemají žádný přímý význam, ale jsou rozeznávána na základě své nápadnosti (Berlin, 1992). Zároveň na některá zvířata jsou navázané kulturní významy, což je při výběru konkrétních druhů potřeba zohlednit. Do studie byla vybrána jen ta zvířata, která mohou respondenti znát ze svého okolí a mohli se tedy s nimi ve svém životě setkat. Na základě předchozích studií byl počet zvířat zvolen na standardních 32 v jednom setu, jenž umožňoval co největší diverzitu zvířat a přesnost respondentů a zároveň bylo zohledněna kapacita respondentů posuzovat jednotlivá zvířata (Frynta et al., 2011; Končická, 2023).

Během samotného testování v terénu se ovšem ukázalo, že pro mnou testovanou skupinu respondentů, což byly převážně děti na základních školách, bylo 32 obrázků na seřazení na hraně zvládnutelnosti. Na některých dětech jsem pozorovala problémy se soustředěním a během řazení bylo nutné jim neustále připomínat co jejich úkolem. Také jsem pozorovala, že mnoho respondentů mělo problémy s řazením zvířat, která se nejčastěji objevovala uprostřed výběru. Tedy ta, která nebyla hodnocena jako velmi krásná nebo naopak velmi ošklivá. U zvířat, která nevykazovala ani jeden extrém v kráse bylo těžší jejich řazení a respondenti na mě často působili dojmem, že je řadí více nahodile. Všechna zvířata v setu byla na fotkách přibližně stejné velikosti, byl dán důraz na to, aby byla zobrazena ve vypovídající pozici tak, aby co nejvíce připomínala celé živé zvíře. Každé zvíře bylo vtištěno na bílém podkladu tak aby obrázek neobsahoval žádné rušivé podněty.

6.1.2 Konkrétní zvířata v obrázkovém setu

Na základě výše popsaných parametrů bylo vybráno 32 zvířat, která reprezentují zvířata s domnělým (kulturním) významem, ale i zvířata, která by měla mít neutrální konotace. Při výběru bylo přihlédnuto k relevanci daných zvířat na základě četnosti a pravděpodobnosti, že budou respondenti daná zvířata znát. Konkrétně se jednalo o tyto druhy: vlk, medvěd, jezevec, liška, zajíc, králík, jelen, potkan, ježek, kůň, husa, koza, ovce, prase domácí, prase divoké, slepice, kohout, kočka, pes - kříženec, pes - čuvač, kráva, holub, kachna, čáp, orel, havran, sýkora, vrabec, ještěrka, zmije, ropucha a mlok. Pes se v setu vyskytoval dvakrát a to v podobě velkého bílého psa (Slovenský čuvač) a malého křížence. Zvířata je možné rozdělit na kategorie hospodářských zvířat, divokých zvířat (z toho šelmy: medvěd hnědý, liška obecná, vlk obecný, jezevec lesní) a tzv. Studenokrevných zvířat (ještěrka obecná, mlok skvrnitý, zmije obecná a ropucha obecná) a zbytek divokých zvířat.

Ukázka zvířat z obrázkového setu

6.2 Terénní část výzkumu

6.2.1 Charakteristika respondentů

Do výzkumu bylo zapojeno celkem 138 respondentů, z toho 85 Romů (věkový průměr: 12,21 let, medián: 12 let, rozptyl 5-41 let) a 53 Slováků (věkový průměr 15,11 let, medián: 12 let, rozptyl: 10-50 let). Zaměřila jsem se primárně na získání co největšího počtu romských respondentů, jelikož výběr konkrétních druhů zvířat vycházel právě z předpokládaného kulturního významu těchto zvířat v romské komunitě. Výsledkem je tedy vzorek populace, kde slovenských respondentů bylo o něco méně. Přesto byl jejich počet dostatečný k tomu, aby umožnil statisticky významné analýzy výsledků.

Všichni respondenti pocházeli primárně ze tří lokalit: z Černého Balogu, Klenovce (osada Dolinka) a sídliště Dúžavská cesta v Rimavské Sobotě. Výběr účastníků byl náhodný, přičemž většina vzorku romské a slovenské populace byla získána ze škol. Věk respondentů se pohyboval především mezi 8 a 16 lety, protože šlo hlavně o žáky základních škol. I když vzorek není věkově rovnoměrně rozložený, má tento výběr své výhody. Na rozdíl od dospělých respondentů se u dětí dá předpokládat větší spontánnost, což činí jejich výpovědi lepším odrazem kulturních vzorců vnímání zvířat. Stručně řečeno, výpovědi dětí byly jednodušší, což může naznačovat, že jsou autentičtější z hlediska přenosu kulturních vzorců. Jejich výpovědi to činí cennými pro pochopení kulturních vzorců.

6.2.2 Průběh testování

Jelikož byli někteří žáci poměrně nízkého věku (2. třída), bylo nutné během samotného testování při řazení obrázků asistovat. Zvláštní důraz musel být kladen na to, aby žáci při řazení dokázali věnovat

pozornost všem obrázkům, jelikož pokud nebyli pravidelně upozorňováni, tak měli tendenci zaměřit se jen na ty nejbližší a výsledky by poté byly zkreslené.

Testování probíhalo standardizovaným způsobem, který byl inspirován předchozími výzkumy (Frynta et al., 2010, 2019; Janovcová, 2024; Lišková et al., 2015; Marešová & Frynta, 2008). Před respondenty byly rovnoměrně rozloženy fotografie 32 zvířat, přičemž konkrétní zvířata na obrázcích byla umístěna náhodně, bez předem stanoveného pořadí. Respondent byl následně požádán, aby zvířata seřadil podle krásy, od nejkrásnějšího po nejméně krásné. Respondentů jsem se ptala právě na vnímanou krásu, neboli krásu viděnou (Landová et al., 2014).

Byl kladen důraz na to, aby respondenti správně pochopili, podle čeho mají zvířata řadit, a jaký způsob řazení je očekáván (Janovcová, 2024). V případě dětí mladšího věku byla nezbytná asistence, aby se zajistilo, že všechny obrázky zvířat budou správně seřazeny podle krásy. Pořadí zvířat bylo zaznamenáno do záznamového archu pro následnou analýzu a srovnání dat.

Během testování jsem si také zapisovala spontánní výroky a reakce respondentů na předložená zvířata.

6.2.3 Průběh kvalitativní části výzkumu: terénní pozorování a rozhovory na lokalitách

S respondenty jsem vedla polostrukturované rozhovory, ve kterém jsem se jich ptala na jejich názory na jednotlivá zvířata. Otázky nebyly pevně stanovené, každého respondenta jsem se ptala na něco trochu jiného, ale všechny otázky směřovaly ke konkrétním tématům, která měla potenciál objasnit, proč respondenti daná zvířata hodnotili určitým způsobem. Ptala jsem se například, jaká zvířata chovají, která znají, co si o jednotlivých zvířatech myslí, proč se jim některé zvíře nelíbí, nebo jaká mají k jednotlivým zvířatům vztah. Kladla jsem i další otázky, které by mi pomohly pochopit, která zvířata mají v místní romské kultuře signifikantní roli. Součástí rozhovorů bylo i ověřování informací z literatury, například jaká zvířata se objevují v pohádkách, jak se jim říká v romštině, či zda je v daných lokalitách aktuální koncept rituální nečistoty. Získané informace byly zapisovány a použity při interpretaci výsledků.

V Černém Balogu probíhalo setkání s členy místní romské komunity primárně skrze školní instituce. Místní obyvatelé žijí rozmístěni na několika lokalitách a bylo velmi těžké získat si během krátkého času jejich důvěru. Výzkum krásy zvířat probíhal v Černém Balogu primárně na jedné základní a jedné speciální škole.

V Klenovci pocházela většina romských respondentů z osady Dolinka. Dolinka je situována východně od centra Klenovce v jedné ze zadních ulic. Osada se skládá převážně z dřevěných a

jednoduchých domů, které jsou často v horším stavu a jejich opravy jsou realizovány velmi improvizovaným způsobem. Domy obklopují hlavní cestu a pokračují ještě asi ve třech řadách dál na obě strany. Je důležité zdůraznit, že Dolinka přímo navazuje na louky a lesy a dá se tedy předpokládat, že místní obyvatelé budou přirozeně přicházet do kontaktu s přírodou více, než například obyvatelé sídliště Důžavská cesta.

Na sídlišti Důžavská cesta (Rimavská Sobota) se vyskytovalo v porovnání s Dolinkou signifikantně méně zvířat. Celá oblast byla monotónní sídlištní zástavbou a místní obyvatelé tak neměli možnost takového kontaktu s přírodou, jako obyvatelé Dolinky, což může mít vliv na jejich hodnocení krásy zvířat. Na sídlišti se pohybovalo několik psů. Z výpovědí respondentů také vím, že se na sídlišti vyskytuje hodně potkanů, ke kterým měli zjevně negativní vztah.

6.3 Analýza dat

Pořadí zvířat získaná z řazení obrázkových setů jsou ordinální proměnné, a tudíž bylo pro jejich analýzu potřeba použít neparametrické metody analýzy. Konkrétní metody vycházeli z již dříve dělaných studií na pořadí jednotlivých zvířat (Frynta et al., 2023). Nejprve byla provedena analýza dat v rámci skupiny (Romové a Slováci). Následně byla provedena analýza srovnávající výsledky z obou skupin.

U každého zvířete bylo vypočteno jeho průměrné pořadí a medián. Aby čísla u jednotlivých zvířat byla více intuitivní, tak bylo pořadí převedeno na škálu od 0 do 100 pomocí vzorce: $krása = 100 - (100 * (\text{medián} - 1) / (\text{počet zvířat} - 1))$. Takto mělo nejvyšší číslo zvíře, které bylo hodnoceno jako nejkrásnější (Frynta et al., 2023). Všeobecná shoda uvnitř skupiny respondentů byla vypočítána pomocí Kendallova koeficientu W (Gamer, 2012). Data byla v obou skupinách dostatečně průkazná, a proto byl k porovnání průměrného pořadí jednotlivých zvířat uvnitř skupiny použit post-hoc Friedman-Neményi test, který umožnil mnohočetná porovnání napříč jednotlivými zvířaty (stimuly). Dále byla kategorizace zvířat zkoumána pomocí klastrové analýzy Wardovou metodou, která umožní skupiny srovnat na základě víc charakteristik než jen průměrné pořadí.

K porovnání rozdílů mezi skupinami v hodnocení jednotlivých zvířat byla nejprve použita korelační analýza, která umožňuje porovnat obě skupiny pomocí grafu, ze kterého je možné odhadnout, která zvířata byla hodnocena rozdílně. K ověření průkaznosti těchto výsledků byl pak použit Mann-Whitney U-test, pomocí kterého bylo možné zjistit, které rozdíly v řazení jsou signifikantní. Vliv a efekt faktorů (věk, pohlaví, etnická příslušnost a lokalita) na variabilitu hodnocení byli otestováni pomocí RDA analýzy.

6. Výsledky

6.1. Výsledky analýzy dat:

Pořadí zvířat u Romů:

1. Čuvač (*Canis l. Familiaris*)
2. Kůň (*Equus caballus*)
3. Kočka (*Felis catus*)
4. Králík (*Oryctolagus cuniculus*)
5. Holub (*Columba livia omestica*)
6. Vlk (*Canis lupus*)
7. Sýkora (*Cyanistes caeruleus*)
8. Pes kříženec (*Canis l. Familiaris*)
9. Liška (*Vulpes vulpes*)
10. Kachna (*Anas p. domesticus*)
11. Čáp (*Ciconia ciconia*)
12. Ježek (*Erinaceus europaeus*)
13. Zajíc (*Lepus europaeus*)
14. Jelen (*Cervus elaphus*)
15. Vrabec (*Passer montanus*)
16. Kohout (*Gallus g. Domesticus*)
17. Medvěd (*Ursus arctos*)
18. Havran (*Corvus frugilegus*)
19. Slepice (*Gallus g. Domesticus*)
20. Koza (*Capra a. hircus*)
21. Kráva (*Bos taurus*)
22. Husa (*Anser a. domesticus*)
23. Ovce (*Ovis aries*)
24. Ještěrka (*Lacerta agilis*)
25. Orel (*Haliaeetus albicilla*)
26. Mlok (*Salamandra salamandra*)
27. Jezevec (*Meles meles*)
28. Zmije (*Vipera berus*)
29. Prase domácí (*Sus s. omesticus*)
30. Prase divoké (*Sus scrofa*)
31. Ropucha (*Bufo bufo*)
32. Potkan (*Rattus norvegicus*)

Pořadí zvířat u Slováků:

1. Čuvač (*Canis l. Familiaris*)
2. Králík (*Oryctolagus cuniculus*)
3. Kočka (*Felis catus*)
4. Liška (*Vulpes vulpes*)
5. Vlk (*Canis lupus*)
6. Pes kříženec (*Canis l. Familiaris*)
7. Kůň (*Equus caballus*)
8. Jelen (*Cervus elaphus*)
9. Ježek (*Erinaceus europaeus*)
10. Sýkora (*Cyanistes caeruleus*)
11. Holub (*Columba livia omestica*)
12. Medvěd (*Ursus arctos*)
13. Zajíc (*Lepus europaeus*)
14. Orel (*Haliaeetus albicilla*)
15. Čáp (*Ciconia ciconia*)
16. Vrabec (*Passer montanus*)
17. Kachna (*Anas p. domesticus*)
18. Koza (*Capra a. hircus*)
19. Kohout (*Gallus g. Domesticus*)
20. Ještěrka (*Lacerta agilis*)
21. Mlok (*Salamandra salamandra*)
22. Jezevec (*Meles meles*)
23. Ovce (*Ovis aries*)
24. Kráva (*Bos taurus*)
25. Husa (*Anser a. domesticus*)
26. Slepice (*Gallus g. Domesticus*)
27. Havran (*Corvus frugilegus*)
28. Zmije (*Vipera berus*)
29. Prase divoké (*Sus scrofa*)
30. Pokan (*Rattus norvegicus*)
31. Prase domácí (*Sus s. omesticus*)
32. Ropucha (*Bufo bufo*)

6.3.1 Shoda mezi respondenty

Shoda v rámci romské skupiny respondentů (85) nebyla příliš velká, bereme-li v úvahu, že soubor zvířat byl velmi heterogenní a respondenti by tak měli být schopni dobře rozlišovat mezi jednotlivými zvířaty. Kendallovo W bylo 0,276 ($\text{Chisq}(31) = 726$ a $p < 0.0001$). Fakt, že se respondenti shodují jen v 27,6 % může být vysvětlen buď tím, že se respondenti navzájem názorově doopravdy liší, nebo tím, že v některých případech mohlo dojít k nejasnému pochopení otázek nebo odlišné interpretaci úkolu, což mohlo ovlivnit konzistenci odpovědí. Velikost shody ovšem i tak spadá do rozpětí, které se nachází v již předchozích pracích (Frynta et al., 2010, 2019; Končická, 2023). Shoda mezi slovenskými respondenty (53) byla o něco vyšší: Kendallovo W = 0,379 ($\text{Chisq}(31) = 611$ a $p < 0.0001$).

6.3.2 Post hoc porovnání jednotlivých zvířat

Friedmanův test potvrdil, že druh zvířete měl signifikantní vliv na jeho řazení slovenskými i romskými respondenty ($p < 0.0001$). Pomocí Friedman-Neményi post hoc testu byla v obou dvou skupinách respondentů porovnána pořadí zvířat navzájem proti sobě, tedy celkem 496 porovnání v obou skupinách respondentů. Z těchto porovnání vyplynulo, že u neromských respondentů bylo proti sobě průkazných 208 (42 %) porovnání a u romských respondentů jich bylo průkazných 230 (46 %). Viz tabulka 1 a 2 v příloze.

Zároveň Neményi test ukazuje klastry zvířat, jejichž pořadí navzájem mezi sebou průkazné není a respondenti mezi nimi tudíž při řazení moc nerozlišují. U romských respondentů se jedná o první trojici zvířat (čuvač, kůň a kočka) a poslední pěťici (zmije, prase domácí a prase divoké, ropucha a potkan).

6.3.3 Pořadí jednotlivých zvířat

V romském souboru respondentů byla domácí zvířata zcela jasně nahoře, na prvním místě. Dle očekávání se čuvač (průměr = 5,8 a median = 3), kůň (průměr = 7,8 a median = 5) a kočka umístili na prvních třech místech. Tato trojice byla následována dalšími obecně známými a populárními zvířaty, jimiž jsou králík, holub, vlk, sýkora a kříženec psa. Poté následovali v sestupném pořadí liška, kachna, čáp, jezek, zajíc, jelen, vrabec, kohout, medvěd, havran, slepice, koza, kráva, husa, ovce, ještěrka, mlok, jezevec. Na posledních pěti místech se se umístili zmije, prase domácí, prase divoké, ropucha a jako poslední, tedy nejméně krásný, byl nejčastěji zařazen potkan.

U slovenské skupiny respondentů se jako první také umístil slovenský čuvač (průměrné pořadí = 5,3 a median = 3). Ovšem potom následoval králík, kočka a liška. Kůň byl v pořadí až 7. (průměr = 10,7 a

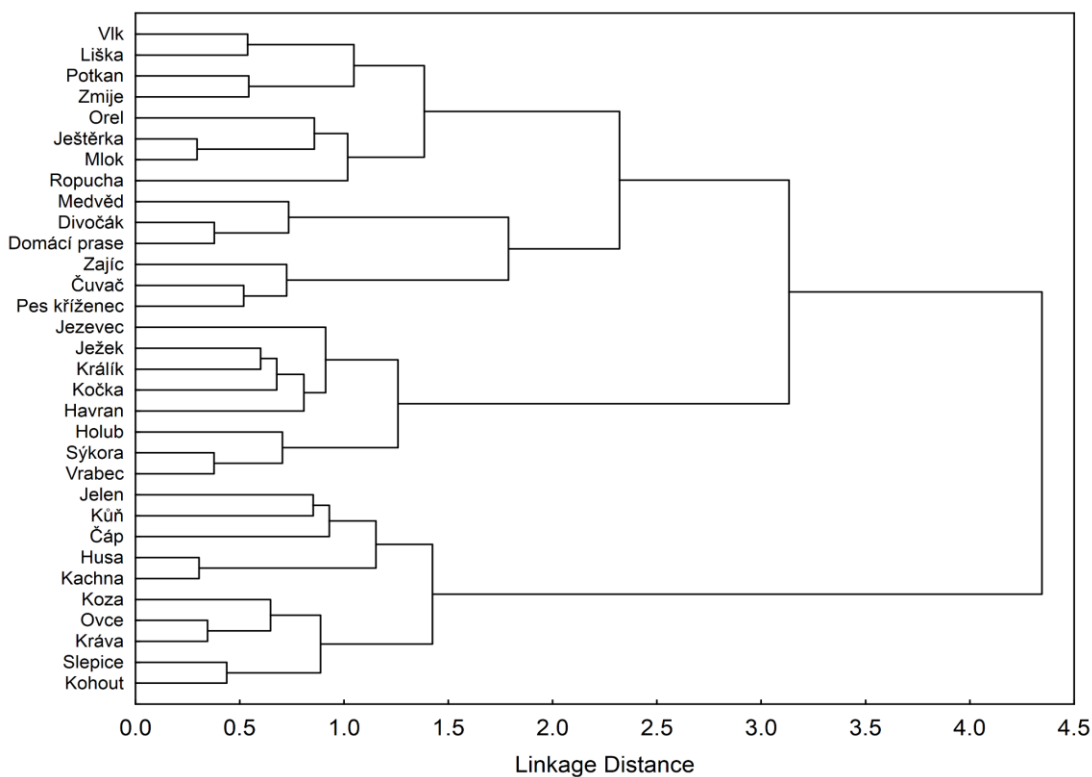
median = 9). Poslední pětice zvířat byla zmije, prase divoké, potkan, prase domácí a poté jako poslední ropucha.

6.3.4 Klastrová analýza dat a kognitivní kategorie zvířat

Z klastrové analýzy dat Wardovou metodou vyplynulo v každé ze skupin respondentů čtyři až pět skupin kognitivních kategorií zvířat. Tyto kognitivní kategorie každá představují ty druhy zvířat, které jsou respondenty vnímány na základě něčeho sdíleného. Tento spojující prvek však nemusí být vždy jasný.

Slovenští respondenti kategorizovali zvířata do čtyř hlavních skupin:

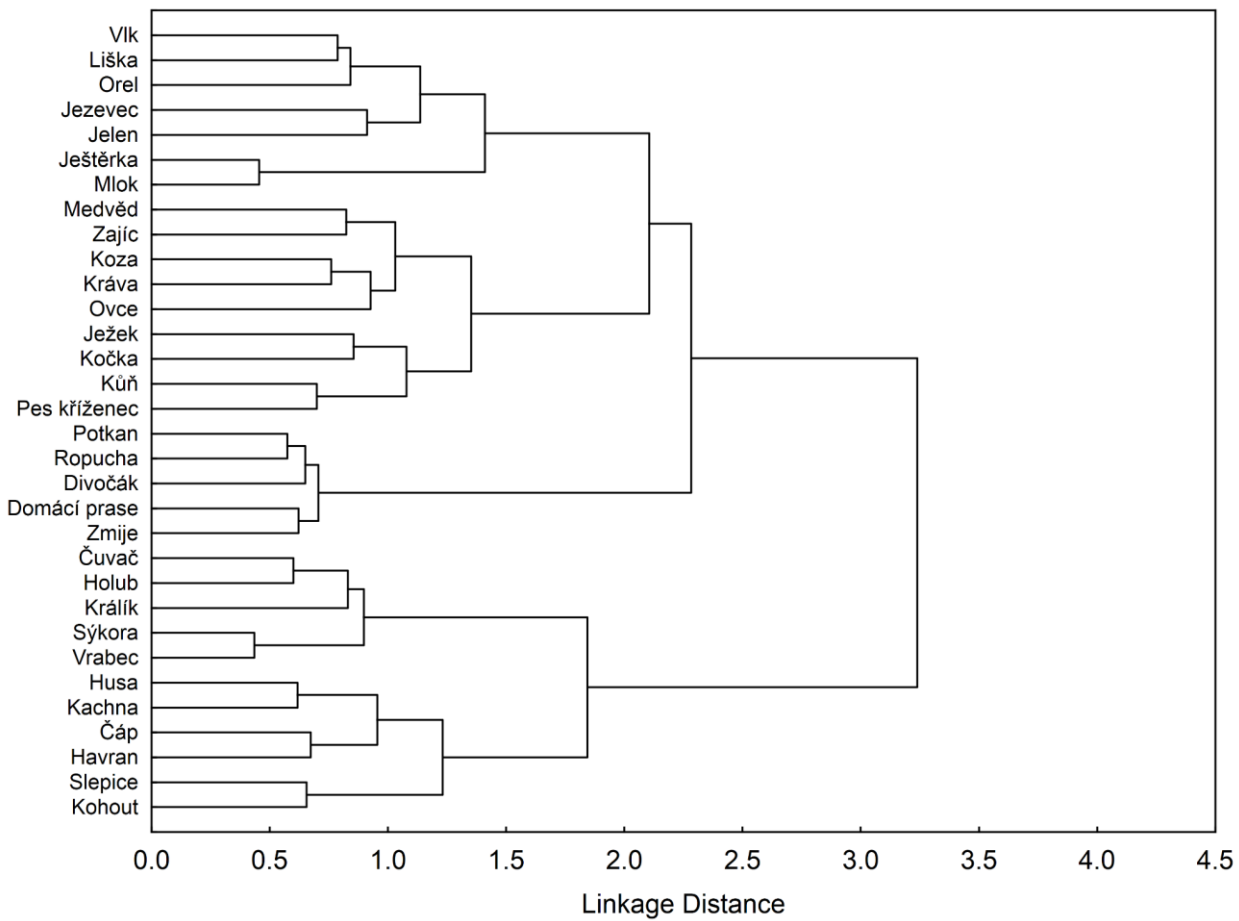
1. vlk, liška, potkan, zmije, orel, ještěrka, mlok a ropucha
2. medvěd, prase divoké a domácí, zajíc, pes čuvač i kříženec
3. jezevec, ježek, králík, kočka, havran, holub, sýkora, vrabec
4. jelen, kůň, čáp, husa, kachna, koza, ovce, kráva, slepice, kohout

Romští respondenti rozlišovali zvířata na pět hlavních skupin:

1. Vlk, liška, orel, jezevec, jelen, ještěrka, mlok
2. Medvěd, zajíc, koza, kráva, ovce, ježek, kočka, kůň, pes kříženec
3. Potkan, ropucha, prase divoké a domácí, zmije
4. Pes čuvač, holub, králík, sýkora, vrabec
5. Husa, kachna, čáp, havran, slepice, kohout

První a druhá skupina jsou kombinací zvířat pocházejících intuitivně z více kategorií. Třetí skupina sestává ze zvířat, která jsou typicky hodnocena jako jedny z nejošklivějších. Čtvrtá skupina je opět mixem zvířat, ovšem převažují zvířata na pohled sympatická. V páté skupině je pak pouze ptactvo a to jak domácí, tak divoké.

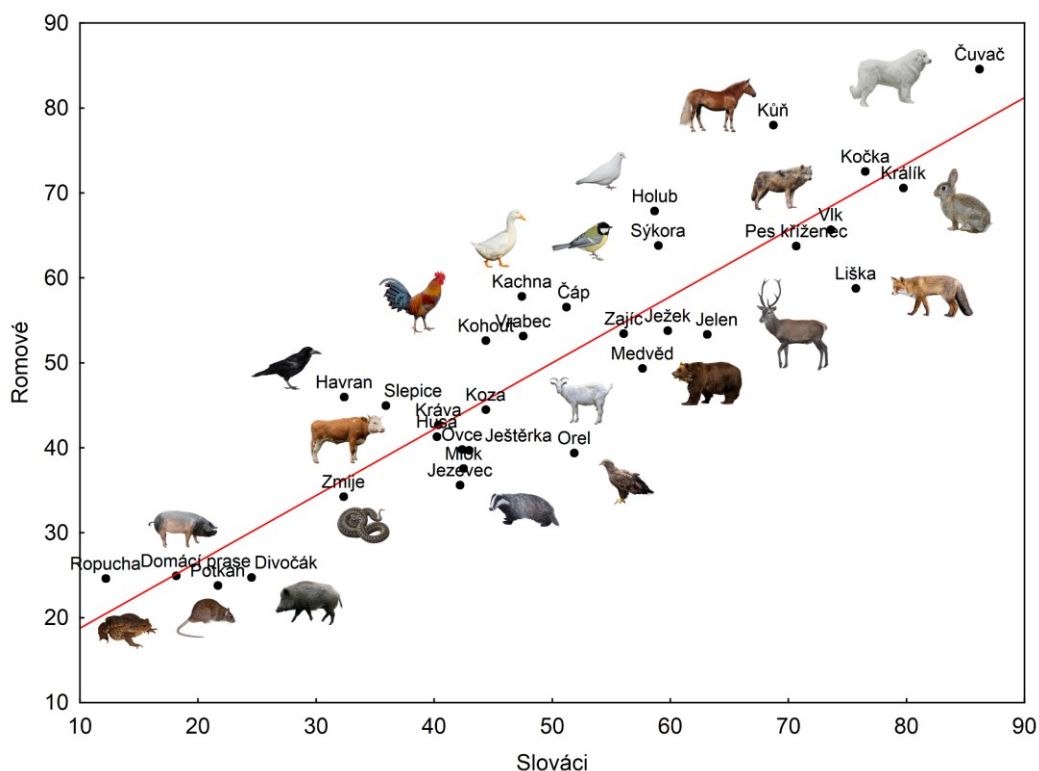

6.3.5 Mezikulturní shoda v hodnocení krásy zvířat

Při porovnání obou skupin respondentů vyšla významná mezikulturní shoda v hodnocení zvířat. Pearsonův korelační koeficient $r^2 = 0,8276$. Z toho tedy vyplývá, že se obě skupiny respondentů shodují v hodnocení z 82%.

Korelační graf zachycuje korelaci pořadí zvířat mezi Romy a Slováky. Na první pohled z grafu nejjasněji vystupuje kůň, který byl v průměru Romy hodnocen mnohem lépe, než Slováky. Z grafu také vyplývá, že je rozdíl v hodnocení lišky, orla a případně holuba, kachny a havrana.

Pro ověření, zda je rozdíl v hodnocení signifikantní byl použit Mann-Whitneyův U-test z kterého vyšlo, že signifikantně se skupiny liší v hodnocení lišky, orla (tato dvě zvířata Slováci obecně hodnotí kladněji, než Romové) a holuba, kachny, slepice, havrana a ropuchy (všechna tato zvířata byla hodnocena Romskými respondenty jako krásnější). Nejzajímavější ovšem je, že přestože se hodnocení koně zdá na první pohled velmi rozdílné napříč oběma skupinami, tak v testu tento rozdíl vyšel nesignifikantně a rozdílný výsledek může tedy být vlivem náhody.

Signifikantně se lišící zvířata:

Zvíře	Pořadí Romové	Pořadí Slováci
Liška	9	4
Orel	25	14
Slepice	19	26
Holub	5	11
Kachna	10	17
Ropucha	31	32
Havran	18	27

Z tabulky vyplývá, že největší rozdíl v hodnocení byl u orla, kterého Romové v průměru řadili na 25. Místo, zatímco Slováci už na 14., tedy Slovákům se zdál orel signifikantně krásnější, než Romům. Velký rozdíl je také v hodnocení havrana, kterého naopak Romové považovali za významně krásnějšího, než Slováci. Naopak rozdíl v hodnocení ropuchy byl sice signifikantní, ale v průměru byla ropucha hodnocena skoro stejně oběma skupinami. Většina zvířat (5 ze 7), která byla hodnocena odlišně, spadá pod ptactvo.

6.3.6 Faktory ovlivňujících hodnocení krásy

Věk, pohlaví, etnická příslušnost a lokalita byly pomocí RDA otestovány jako faktory, které by mohly mít vliv na rozdíly v hodnocení. Z analýzy vyplývá, že průkazný vliv měli jen etnicita a věk, které vysvětlují 4,4 % celkové variability v hodnocení. Přes 95 % hodnocení je vysvětleno jinými faktory. Celkově tedy věk, pohlaví, etnická příslušnost a ani lokalita nemají významný vliv na variabilitu hodnocení respondentů.

6.4 Výsledky kvalitativního části výzkumu

Kvalitativní výzkum probíhal na lokalitách sběru kvantitativních dat a nejedná se o samostatný výzkum, spíše o podpurný a doplňující informace, které mohou pomoci výsledky kvantitativní analýzy dat zasadit do kontextu a interpretovat. Stejně tak jako kvantitativní výzkum, probíhal ten kvalitativní na třech hlavních lokalitách. Výzkum zahrnoval zúčastněná pozorování na sídlišti Důžavská cesta, v okrajové části Černého Balogu a hlavně v osadě Dolinka v Klenovci. Pokusila jsem se hlavně o zúčastněná pozorování, krátké polostrukturované rozhovory a o zaznamenávání výroků během řazení zvířat.

V osadě Dolinka byli respondenti nejvíce ochotní vést rozhovory na různá témata. Jednomu Romovi přezdívají „Džukel“ (v romštině pes), ovšem původ přezdívky nevědí. Ve škole se romské děti učí slovensky, ale doma mluví romsky. Dle výpovědí dětem rodiče doma pohádky neříkají a písničky o zvířatech také neznají. Děti v Dolince mají kladný vztah ke koním, část z nich na koních pravidelně jezdí díky místnímu faráři. Také zde bylo možné pozorovat polodivoce žijící psy. Většina zvířat působila zanedbaně a ne v nejlepší kondici. Ovšem existovaly i výjimky v podobě dvou větších psů. Jedním z nich byl velký bílý pes, který na rozdíl od ostatních volně pobíhajících kříženců byl uvázaný u boudy a měl konkrétního majitele, který ho koupil. Druhou výjimkou byl dobře opečovaný husky, který byl přivázaný u domu, který patřil nejbohatším obyvatelům vesnice. Husky byl na rozdíl od ostatních psů zakoupený na trhu a bylo zjevné, že k němu mají majitelé úplně jiný vztah, než kdyby se jednalo o obyčejného křížence. Tyto faktory mohou poukazovat na vztahování se místních ke zvířatům a jejich kategorizaci psů na volně pobíhající “bezcné” a na opečované psy s majitelem. Nebylo zde mnoho koček a jediná kočka, ke které se místní vztahovali, byla bílá. V rozhovorech s místními se ukázalo, že ačkoliv respondenti žijí blízko luk a lesů, tak podle svých slov neznají některá zvířata, jako jsou ještěrka, či mlok.

V Černém Balogu byli respondenti více nedůvěřiví. Proto při zmínce o hodnocení zvířat nejprve docházelo k nedorozuměním, kdy respondenti byli přesvědčeni, že se jedná o urážku a že jsou přirovnáváni ke zvířatům. Po vyjasnění tohoto nedorozumění již byli mnohem ochotnější a několik dětí mě provedlo po obci. Mezi domy zde žilo mnoho polodivokých koček a k vidění bylo i několik psů. Jednalo se o malé křížence, větší bílé psy, ale i o vlčáka. Při dotazování na chované psy respondenti ještě uvedli jorkšírského teriéra a větší (pravděpodobně pastevecké) psy. Při otázce na hospodářská zvířata jich respondentka, která mě prováděla obcí, mnoho nevyjmenovala. Zmínila, že příbuzní chovají králíky a husy. Jedna respondentka uvedla, že prý byla pokousána zmijí. Bylo mi řečeno, že zde vídají i medvědy, ale poté respondent upřesnil: „no spíš tu žijou, ale ne že bychom je úplně viděli“. V oblíbenosti byli mezi respondenty i koně, někteří na nich prý jezdí. Další respondentka uvedla, že se bojí žáby a netopýra.

Na sídlišti Dúžavská cesta (v Rimavské Sobotě) Romové mluví dvěma až třemi jazyky, 30-40% mluví slovensky, zbytek maďarsky a někteří mluví i romsky. Názvy zvířat znají převážně v maďarštině. Kromě koček a psů se zde ještě vyskytovalo mnoho potkanů, místní se smíchem říkali, že jsou „součástí rodiny“, jelikož byli všudypřítomní. S domácími zvířaty se příliš nesebkávají (tomu odpovídá i jejich způsob života na sídlišti, kde domácí zvířata nechovají). Z viděných divokých zvířat zmiňují jelena a hlavně divoká prasata, která podle svých slov vídají poměrně hodně. Na místě se prý vyskytují jak Rumungro Romové, tak olašští Romové. Několik Romů s jistou hrdostí sdělilo, že jsou olašští Romové a poukazovali na svou (modrou) barvu očí. Zároveň však na otázku, zda znají některá slova olašské Romštiny, odpovídali, že ne. Příslušnost některých respondentů k olašským Romům by mohla mít vliv na řazení některých zvířat.

Během testování obrázků jsem zaznamenávala jednotlivé výroky týkající se zvířat. Z 86 romských respondentů jich 12 uvedlo, že doma mají kočky, 12 psy a 8 zmínilo jiná zvířata (ovce, slepice, prasata, rybičky a jeden respondent zmínil ježka). Překvapivě velké množství dětí uvedlo, že jezdí, nebo jezdilo na koni. Naopak jeden respondent uvedl, že nemá koně moc rád. V některých případech si respondenti pletli pojmenovávání určitých zvířat. Například respondentka (26,R,10,F) měnila ovci za kozu a vrabce za sovu. Respondent (37,R,5,M) zase používal označení „vlk“ i pro prase, medvěda, lišku a jelena. Dva respondenti uvedli (50,R,12,M a 56,R,15,F) že medvěda viděli naživo. Některá zvířata jako je ještěrka (80,R,10,F) a zmije (56,R,15,F) prý respondenti nikdy neviděli. Dále jednotliví respondenti na téma zvířat říkali, že se hada bojí, ale „je hezký“, či že „nemá ráda žáby“. Další respondentka uvedla, že: „Chodí často do lesa, setkala se s mlokem i ježkem a zajícem“. Zajímavé bylo, že někteří respondenti opakovaně zmiňovali, že jsou na některá zvířata alergičtí a to včetně těch, která jsou bezsrstá.

7 Interpretace výsledků

Na prvním místě byl vnímán jako nejkrásnější Slovenský čuvač, který reprezentoval jakéhokoliv psa odpovídajícího morfotypu “velkého, chlupatého, bílého psa”. Tento typ psa byl v oblastech, kde jsem výzkum prováděla relativně hojně zastoupen. Prvenství čuvače není příliš překvapivé, jelikož se psi objevovali v pozitivním kontextu v literatuře, ze které jsem při výběru zvířat do testovacího setu vycházela (Lacková, 2010). Také při neformálních rozhovorech bylo zjevné, že respondenti mají k psům kladný vztah, což se projevilo i při návštěvě Dolinky, kde byly místní děti obzvláště pyšné na velkého bílého psa, kterého vlastnila jedna z rodin. Odlišné postavení psa bylo patrné i z odlišné formy péče, která mu byla poskytována. Na rozdíl od ostatních psů, kteří se volně a prakticky bez povšimnutí pohybovali celou osadou, tento pes měl vlastní místo, krmení a boudu u které byl uvázan. Naopak z některých folklorních textů by se dalo předpokládat, že bude pes hodnocený méně pozitivně. Jenda z romských pověr říká, že pes, stejně jako černá kočka dokáže vidět přicházející smrt (Krůzová, 2007). V kontextu rituální nečistoty je prvenství psa také zarážející, jelikož se jedná o rituálně nečisté zvíře.

Na druhém místě se u romských respondentů nejčastěji umisťoval kůň, který byl u Slováků v průměru až na šestém místě. Tento rozdíl v řazení však na základě následné statistické analýzy nevyšel jako průkazný. Jedno z možných vysvětlení proč výsledek mohl vyjít jako neprůkazný je, že se popularita koně mezi Romy lišila v závislosti na lokalitě. Obzvláště oblíbený byl mezi respondenty z Důžavské cesty, zde průměrné pořadí vycházelo 6,16, zatímco na zbylých lokalitách vycházelo kolem 8. Tento výsledek je poněkud neintuitivní jelikož nejčastěji se ke koni pozitivně vyjadřovali respondenti z Klenovce, pravděpodobně díky činnosti letničního faráře Tomáše Halíka, který organizuje pro děti z Dolinky jízdy na koních. Ovšem i v Černém Balogu měly některé romské děti zkušenosti s jízdou na koních. Možným vysvětlením rozdílného řazení koně v závislosti na lokalitě by mohlo být, že se někteří respondenti z Důžavské cesty hlásí k olašské příslušnosti. Toto vyplynulo z terénního výzkumu, ale i z případové studie (Šuvada & Slavík, 2016) podle které jsou 15 % obyvatel Důžavské cesty Olaši. Olaši tradičně obchodovali s koňmi (Jakoubek a Poduška, 2003; Stewart, 2005) a tak je možné předpokládat, že mají ke koním pozitivnější vztah. Celkově ale nesignifikantní rozdíl v řazení koně mezi Romy a Slováky neodpovídá apriorní představě o zvýšené popularitě koně mezi Romy. Ta vycházela i z literatury, která potvrzovala důležitost koně: „Kůň měl v cikánské kultuře ústřední postavení” (Stewart, 2005, str.141) a fakt, že se jedná o rituálně čisté zvíře (Pelikán, 2017). Zároveň je ale možné, že je kůň oblíbený i mezi Slováky, jízda na koni je mezi dětmi obecně populárním sportem a tak může být malý rozdíl v řazení daný právě oblibou koně i mezi Slováky.

Překvapivé bylo umístění prasete domácího a divokého. Přestože se v jiných kulturách nenachází na prvních místech žebříčku krásy, jeho umístění na posledních místech, a to v obou skupinách respondentů, je také neobvyklé. Ve studii atraktivity zvířat dělané na 1 200 respondentech ze čtyř zemí se čeleď pekariovitých (kam prase patří) umístila na 69. místě ze 123, tedy v polovině žebříčku (Frynta et al., 2013). Naopak v této studii prase vycházelo až na posledních příčkách. Vzhledem k tomu, že se Romové i Slováci na hodnocení prasat shodnou, tak by se mohlo jednat o specifikum lokality. Další zajímavým výsledkem je, že dle klastrové analýzy vycházelo prase v jedné skupině spolu s oběma psy, zajícem a medvědem. Na základě jakých společných charakteristik jsou pes a prase (vyskytující se na opačném žebříčku krásy) vnímání společně není jasné. Na rozdíl od ostatních třech skupin jsou všechna zvířata z této skupiny savci. U Romů vycházelo prase ve skupině s ropuchou, potkanem a zmijí, tedy se pravděpodobně jedná o kategorii nejošklivějších zvířat.

Pořadí ježka apriorním předpokladům příliš neodpovídá. Přestože je ježek v romské kultuře považován za rituálně čistého (Pelikán, 2017) a tradičně byl součástí jídelníčku (Davidová, 1995), tak se u Romů umístil až na 12. místě. Pro srovnání se ježek u Slováků umístil na 9. místě.

Rozdílně bylo hodnoceno sedm druhů zvířat: liška, orel, slepice, holub, kachna, ropucha a havran. U žádného z těchto zvířat jsem dopředu nepředpokládala, že by se jejich pořadí mohlo nějak zásadně lišit. Je zajímavé, že pět z těchto zvířat tvoří ptáci. Největší rozdíl v hodnocení byl u orla, kterého Slováci hodnotili jako výrazně krásnějšího (14. místo), než Romové (25. místo). Výsledky literární rešerše ani kvalitativního výzkumu nenaznačují, že by orel představoval zvíře, ke kterému by se v romské kultuře vázaly nějaké negativní konotace. Je tedy pravděpodobné, že rozdíl v hodnocení vznikl díky kladnému vztahu Slováků k tomuto zvířeti. Lze uvažovat, že orel má, stejně jako v české kultuře, výsadní postavení (například v podobě orlice na státním znaku České republiky) a je tak spojován s pozitivními emocemi.

Liška byla Slováky hodnocena o kousek lépe (4. místo), než Romové (9. místo). V tomto případě lze rozdíl v řazení alespoň částečně vysvětlit pomocí výsledků literární rešerše a kvalitativního výzkumu. V *Romských pohádkách* (Hübschmannová, 1999) je postava lišky zmiňována ve spíše negativním, či neutrálním kontextu: Například v pohádce „*O Hajnálkovi*“ je zastřelena a v pohádce „*O maceše, Haniče a ježibabě*“ liška „páchne jako pes“ (Hübschmannová, 1999). Méně pozitivní hodnocení lišky vyplývá z rozhovoru s respondentkou, která si svůj sen s liškou vyložila: „tak, že když se zdá o lišce, tak to znamená neštěstí“ (Navrátil, 2008, str.58). Jisté negativní konotace vázící se k lišce by bylo možné odvodit i z dávání lišky do souvislosti vlkem. Respondent v Černém Balogu si zase pletl pojmenování lišky a vlka a vlk se v souvislosti s liškou objevoval i v některých pohádkách (Hübschmannová, 1999).

Zajímavá je odlišná kategorizace zvířat mezi Romové a Slováky, která vychází z klastrové analýzy dat. Je zvláštní, že přestože jsou Romové typicky nezemědělská kultura a většinou chovají jen kočky a psy (Pelikán, 2017), což vyplynulo i z mého terénního výzkumu, tak domácí savce romští respondenti

kategorizovali převážně do jedné hlavní kategorie (skupina 2). Většina hospodářsky využívaného ptactva pak spadala do kategorie druhé (skupina 5). Naopak u slovenských respondentů jsou hospodářští savci kategorizováni o něco více nejasně. Většina z domácích savců i ptactva jsou rozmístěni mezi skupiny 2, 3 a 4 s tím, že dochází k míchání savců a ptáků.

7.1 Diskuze

Romové i Slováci vykazovali překvapivě vysokou míru shody v hodnocení krásy zvířat. Ačkoli se nejedná o dvě zcela oddělené kultury a samozřejmě dochází ke kulturnímu přenosu, tak míra shody neodrážela očekávané rozdíly mezi odlišnými kulturními skupinami. Tento výsledek lze interpretovat z několika perspektiv: vliv kulturních rozdílů na estetické hodnocení zvířat může být omezen díky evolučním faktorům sdíleným všemi lidmi, obdobným sídelním typům a geografické lokalitě, nebo skutečností, že testování probíhalo ve slovenském jazyce.

Během výzkumu jsem narazila na jazykový problém, kdy romské děti často znaly názvy zvířat ve slovenštině či maďarštině, ale nikoli v romštině. Tento jev naznačuje ztrátu přenosu lingvistického a kulturního významu z romštiny. A naopak by se dalo hypotetizovat, že je na ně přenášen kulturní význam spojený se zvířaty skrze slovenský/maďarský jazyk. Tento faktor by mohl ovlivňovat hodnocení krásy zvířat respondenty. Zároveň bylo mnoho respondentů bilingvních a je otázkou, zda je smýšlení v obou jazycích identické. Tedy zda by se pozice zaujatá ve slovenštině shodovala s pozicí v maďarštině nebo romštině.

Z hlediska interpretace výsledků by bylo vhodné provést dodatečný terénní výzkum, který by se zaměřil na podrobnější analýzu. Doporučuji návrat do lokality s cílem klást doplňující otázky zaměřené na sedm zvířat, kde se hodnocení mezi respondenty lišilo (liška, orel, slepice, holub, kachna, ropucha, havran). Ideálně by rozhovory proběhly s romskými i neromskými respondenty. Dále by bylo užitečné provést stejnou literární rešerši a terénní výzkum také mezi Slováky, což by umožnilo identifikovat případné kulturní významy některých zvířat v rámci slovenské kultury.

8 Závěr

Z výsledků lze konstatovat, že se mezi sebou v hodnocení krásy zvířat respondenti mezikulturně příliš neliší. Shoda mezi romskými a neromskými respondenty v řazení zvířat byla 82 %, což je v porovnání s jinými studii (Frynta et al., 2011, 2023; Marešová et al., 2009) poměrně vysoký soulad. Hodnocení krásy se neliší ani u druhů zvířat, u kterých jsem na základě literární rešerše předpokládala signifikanci v romské kultuře a tedy potenciální rozdíly v řazení. Naopak zvířata, u kterých jsem apriorně rozdíl v hodnocení nepředpokládala, se u sedmi z celkových 32 druhů liší. Celkově z výzkumu vyplývá, že přestože drobné odlišnosti mezi oběma kulturami existují, nejsou tak významné, jak jsme očekávali. Důvody, kvůli kterým Romové a Slováci považují daná zvířata za více či méně krásná, se mohou lišit, nicméně ve výsledných řazeních se shodují.

Metoda obrázkových setů zvířat podpořená rozhovory a terénním pozorováním poukázala na existenci univerzálních estetických preferencí, které mohou vycházet z evolučně zakotvených mechanismů vnímání. Výsledky tak vyvrátily výchozí hypotézu, že obě kultury se budou v hodnocení zvířat, zejména v případě kulturně významných druhů, lišit. Rozdíly v řazení se u malého množství zvířecích druhů přesto vyskytly, k identifikaci důvodů rozdílného vnímání je důležitý nejen kulturní kontext, ale i další faktory. K lepší interpretaci výsledků by bylo zapotřebí obsáhlejšího terénního výzkumu, který by odpověděl na otázky, které faktory přispívají k variabilitě v hodnocení a co způsobilo tak významnou shodu ve vnímání krásy u dvou odlišných kultur a jakou roli v hodnocení hraje lokální kontext.

Zjištění plynoucí z výsledků mají teoretické i praktické implikace. Z teoretického hlediska přispívají k diskusi o univerzálnosti estetických vzorců a jejich interakci s kulturními vlivy. Z praktického hlediska mohou být využity při formulaci strategií ochrany přírody. Tato práce zdůrazňuje důležitost mezikulturní perspektivy při studiu vztahu člověka ke zvířatům a otevírá prostor pro další výzkum zaměřený na propojení estetiky, kultury a ochrany biodiverzity.

9 Reference:

Allik, J., Realo, A., & McCrae, R. R. (2023). Conceptual and methodological issues in the study of the personality-and-culture relationship. *Frontiers in Psychology*, 14, 1077851. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1077851>

Berlin, B. (1992). *Ethnobiological Classification: Principles of Categorization of Plants and Animals in Traditional Societies*. Princeton University Press. <https://www.jstor.org/stable/j.ctt7ztq5q>

Červenka, J. (2015). "Cikán, Gypsy & Rom“- dynamika pojmenovávání Romů v různých diskurzích. In *Čierno-biele svety: Rómovia v majoritnej spoločnosti na Slovensku* (pp. 324-345). Veda.

Emília Horváthová. (1964). *Cigáni na Slovensku: Historicko-etnografický náčrt*. Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.

European Union Agency for Fundamental Rights. (2023). *Roma survey 2021: Technical report*. <https://fra.europa.eu/en/publication/2023/roma-survey-2021-technical-report>. Accessed December 8, 2024.

Frynta, D., Elmi, H. S. A., Janovcová, M., Rudolfová, V., Štolhoferová, I., Rexová, K., Král, D., Sommer, D., Berti, D. A., Landová, E., & Frýdlová, P. (2023). Are vipers prototypic fear-evoking snakes? A cross-cultural comparison of Somalis and Czechs. *Frontiers in Psychology*, 14. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1233667>

Frynta, D., Landová, E., & Lišková, S. (2014). Animal Beauty, Cross-Cultural Perceptions. In A. C. Michalos (Ed.), *Encyclopedia of Quality of Life and Well-Being Research* (s. 179–185). Springer Netherlands. https://doi.org/10.1007/978-94-007-0753-5_4168

Frynta, D., Lišková, S., Bültmann, S., & Burda, H. (2010). Being Attractive Brings Advantages: The Case of Parrot Species in Captivity. *PLoS ONE*, 5(9), e12568. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0012568>

Frynta, D., Marešová, J., Řeháková-Petrů, M., Šklíba, J., Šumbera, R., & Krása, A. (2011). Cross-Cultural Agreement in Perception of Animal Beauty: Boid Snakes Viewed by People from Five Continents. *Human Ecology*, 39(6), 829–834.

Frynta, D., Peléšková, Š., Rádlová, S., Janovcová, M., & Landová, E. (2019). Human evaluation of amphibian species: A comparison of disgust and beauty. *The Science of Nature*, 106(7–8), 41. <https://doi.org/10.1007/s00114-019-1635-8>

Marek Jakoubek & Ondřej Poduška. (2003). *Romské osady v kulturologické perspektivě* (Roč. 2003). Doplněk.

Gamer, M., Lemon, J., and Singh, P. (2012). Irr: Various coefficients of interrater reliability and agreement. R package.

Horváthová, J. (2002). *Kapitoly z dějin Romů* ([1. vyd.]). Nakladatelství Lidové noviny

Hübschmannová, M., Šebková, H., & Žigová, A. (2001). *Romsko-český a česko-romský kapesní slovník* (2. vyd). Fortuna.

Jakoubek, M., & Hirt, T. (Eds.). (2008). *Rómske osady na východnom Slovensku z hľadiska terénneho antropologického výskumu 1999-2005: zborník vybraných výsledkov projektu Monitoring situácie rómskych osád na Slovensku 1999-2005*. Nadácia otvorenej spoločnosti.

Jakoubek, M. (2004). *Romové - konec (ne) jednoho mýtu: Tractatus culturo (mo)logicus*. Socioklub.

Jakoubek, M. (2008). *Cikáni a etnicita*. Triton.

Jakoubková Budilová, L., & Jakoubek, M. (2005). Historicko-etnografický náčrt romské osady u obce Chminianské Jakobovany. *Časopis Lidé města* (Vol. 7, Issue 1). <https://lidemesta.cuni.cz/LM-550.html>

Janovcová, M., Rádlová, S., Polák, J., Sedláčková, K., Peléšková, Š., Žampachová, B., Frynta, D., & Landová, E. (2019). Human Attitude toward Reptiles: A Relationship between Fear, Disgust, and Aesthetic Preferences. *Animals*, 9(5), Article 5. <https://doi.org/10.3390/ani9050238>

Janovcová, M. (2024). Emoce a estetické preference vyvolané zvířaty v kontextu ochrany přírody [Rigorózní práce].

Klimková, M. (2016). Postoj romských žen k reprodukčnímu zdraví [Bakalářská práce].

Končická, A. (2023). Estetické a emoční hodnocení motýlů (Lepidoptera) a jeho důsledky [Diplomová práce].

Lacková, E. (2010). Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou (M. Hübschmannová, Ed.; Vyd. 3., nezměněn). Triáda.

Landová, E., Lišková, S., & Frynta, D. (2014). Je krása zvířat vstupenkou na archu Noemovu? In O. Dadejík, F. Jaroš, & M. Kaplický (Eds.), *Krása a zvíře. Studie o vztahu estetických a etických hodnot zvířat* (pp. 33–102). Praha: Dokořán.

Lišková, S., Landová, E., & Frynta, D. (2015). Human Preferences for Colorful Birds: Vivid Colors or Pattern? *Evolutionary Psychology*, 13(2), 339–359. <https://doi.org/10.1177/147470491501300203>

Marek Jakoubek & Ondřej Poduška. (2003). Romské osady v kulturologické perspektivě (Roč. 2003). Doplněk.

Pelikán, V. (2017). Romové a příroda: obraz a realita. Masarykova Univerzita, Fakulta sociálních studií.

Salo, M. T. (1977). The Expression of Ethnicity in Rom Oral Tradition. *Western Folklore*, 36(1), 33–56. <https://doi.org/10.2307/1498213>

Stewart, M. (2005). Čas Cikánů. Barrister & Principal.

Trávníčková, M. (2015). Těhotenství a porod romských žen v kontextu transkulturní péče [Diplomová práce].

Turkovičová, M. (2017). Těhotenství a porod žen jiné kultury a náboženství [Bakalářská práce].

KRŮZOVÁ, G. (2007). *Vybrané rodinné tradice a zvyky u slovenských Romů*. [Diplomová práce], Univerzita Karlova, Husitská teologická fakulta, HTF - Katedra učitelství

Barkow, J. H., Cosmides, L., & Tooby, J. (1992). *The Adapted Mind: Evolutionary Psychology and the Generation of Culture*. Oxford University Press.

Frynta, D., Marešová, J., Řeháková-Petrů, M., Šklíba, J., Šumbera, R., & Krása, A. (2011). Cross-Cultural Agreement in Perception of Animal Beauty: Boid Snakes Viewed by People from Five Continents. *Human Ecology*, 39(6), 829–834.

Frynta, D., Šimková, O., Lišková, S., & Landová, E. (2013). Mammalian Collection on Noah's Ark: The Effects of Beauty, Brain and Body Size. *PLOS ONE*, 8(5), e63110. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0063110>

Henrich, J., Heine, S. J., & Norenzayan, A. (2010). Most people are not WEIRD. *Nature*, 466(7302), 29–29. <https://doi.org/10.1038/466029a>

Šuvada, M., & Slavík, V. (2016). *Koncentrované rómske zoskupenie v meste: Prípadová štúdia Humenné a Rimavská Sobota*.

WEIRD · Open Encyclopedia of Cognitive Science. (b.r.). Získáno 18. prosinec 2024, z <https://oecs.mit.edu/pub/spow8trw/release/1>

Marešová, J., & Frynta, D. (2008). Noah's Ark is full of common species attractive to humans: The case of boid snakes in zoos. *Ecological Economics*, 64(3), 554–558. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2007.03.012>

Marešová, J., & Frynta, D. (2008). Noah's Ark is full of common species attractive to humans: The case of boid snakes in zoos. *Ecological Economics*, 64(3), 554–558.

<https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2007.03.012>

Skov, M., & Nadal, M. (2021). The nature of beauty: Behavior, cognition, and neurobiology. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1488(1), 44–55. <https://doi.org/10.1111/nyas.14524>

Staňková, H., Janovcová, M., Peléšková, Š., Sedláčková, K., Landová, E., & Frynta, D. (2021). The Ultimate List of the Most Frightening and Disgusting Animals: Negative Emotions Elicited by Animals in Central European Respondents. *Animals*, 11(3), Article 3. <https://doi.org/10.3390/ani11030747>